

Cicero: *Piso ellen. Fordította, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Pap Levente. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2015, 179 oldal*

Nem tartozik Cicero legismertebb beszédei közé az a szónoklat, amelyet valószínűleg Kr. e. 55 nyarán intézett L. Calpurnius Piso (consul 58-ban), Iulius Caesar apósa ellen. A személyes ellenszenvtől, mondhatni gyűlölettől átítatott szónoklat nem csupán Piso lejárásának és besározásának, hanem a száműzetéséből hazatérő Cicero hiúságának és megkeseredettségének beszédes dokumentuma. A mű nem maradt fenn teljes egészében, ami talán magyarázza, miért nem készült eddig magyar fordítása. Töredékes volta mellett közrejátszhatott ebben, hogy aligha tartható Cicero leg-sikerültebb beszédének. A nemrég megjelent fordítás Pap Levente munkája, aki Kolozsvárott kétnyelvű, bevezetővel és némi magyarázattal ellátott kötetet publikált. Pap Levente ezzel a munkájával – legalábbis közvetve – csatlakozott a Cicero-fordítások azon sorozatához, amelyek Debrecenhez köthetők. Havas László professzor munkáin kívül megemlíthető itt a *De legibus*, amely Simon Attila tolmácsolásában vált hozzáférhetővé a szélesebb olvasóközönség számára,¹ vagy a Szekeres Csilla gondozásában és fordításában megjelent *De finibus bonorum et malorum*.² A teljesség igénye nélkül kiegészíthető még ez a sorozat az *Uralkodó és polgár antik tükröben* című gyűjteményes munkával,³ amelyben napvilágot látott például a *De officiis* magyar fordítása. Az *In Pisonem* fordítója Debrecenben végezte az egyetemet, s e fordítása korábbi szakdolgozatának szerkesztésének folytatása.

A kötet bevezetőjéből a történeti és életrajzi áttekintés mellett az olvasó információkat kaphat a beszéd műfajáról (*invectiva*), valamint Piso és az epikureizmus kapcsolatáról. A bevezető leghosszabb részét Cicero politikai és államideológiai ismertetése teszi ki, aminek ilyen részletes bemutatása kissé eltúlzottnak tűnik a beszéd ismeretében. Nem is nagyon lépi át azt a keretet, amelyet a beszéd kijelöl: Cicero pozitív megjelenítése áll szemben Piso negatív beállításával. Nagyon jó választás volt viszont kitérni az irónia és humor kérdésére. A fordító Conrad Krause és Auguste Haury munkáiból kiindulva, azokat kiegészítve

szemrevételezi azokat a helyeket, ahol Cicero az irónia vagy a humor eszközeivel él. A római szónok – mint a fordító is megállapítja – mestere volt az iróniának. Nem csupán az olyan, önmagukban is az irónia forrásául szolgáló nyelvi jelenségeket használja, mint pl. a kicsinyítő képzős alakok, hanem ügyesen kiaknázza a középfokú melléknevekben, a más szerzőktől vett idézetekben stb. rejlő lehetőségeket. A fordító éles szemmel veszi észre, hogy Cicero e beszédben a kérdő mondatokat teszi az irónia egyik fő hordozójává, bár Piso szemöldökéről is felettebb bőven értekeznek... Az idézett részek olykor több magyarázatot igényeltek volna, s a megítélésem szerint legnyilvánvalóbb példa (XXIV. 58) hiányzik is a felsorolásból.

A fordítás hűen tükrözi a beszéd stílusát, és többször találó megoldásokkal igyekszik visszaadni a latin eredeti stílusát. Az értő olvasót nagymértékben (ki) segíti, hogy a latin és a magyar szöveg egymás mellett kapott helyet. Az előbbi Clark és Nisbet kiadásain alapul. Néhány elírás vagy félreértés még a legjobb fordításokban is előfordulhat; sajnos itt sincs másként. Érdekes szóválasztásokat találunk mind a bevezetőben, mind a fordításban. A bevezetőben kétszer is előkerül a „nagyvezér” (sic!) kifejezés (a 43. és 46. lapokon), ami a magyar olvasót a török idők méltóságnevére emlékezteti. A III. 5-ben ez áll: „egy gyűlésen leköszöntem arról a galliai tartományról” (*in contione deposui*). Itt talán a „lemondtam” igealak lett volna megfelelő. P. Cornelius Lentulus Spinther neve a jegyzetszótárban (168. lap) „Sprinther” változatban szerepel. Arról nem tudunk, hogy gyorsan futott volna, viszont ő volt az egyik consul az 57-es évben, amikor Cicerót visszahívták száműzetéséből. Ugyanilyen *lapsus calami* a számnevek a 65. lapon. Ezen a helyen (V. 10.) a C fordítása négyszáz lett, ami könnyen magyarázható azzal, hogy a fordító tekintete az egy sorral alább található CCCC-re siklott át. A X. 22. fordításában (79. lap) a „Clodiane canis” kifejezés vocativus; a fordítás ezzel szemben olybá veszi, mintha birtokviszonyt fejezne ki. Ráadásul a jelen fordításból nem derül ki, mire vagy kire utalna az ide kapcsolt „ennek” mutató névmás. A „Te, Clodius kutyája, még azt gondold, hogy csupán ezekből a jelvényekből áll a consulság?” megoldás (vagy ehhez hasonló) jobban illesz-

kedne az eredeti szöveghez. A fordító egy alkalommal ki is egészíti a szöveget. A bevezetőben is idézett egyik töredék fordítása tartalmazza a „könnyelmű és gondtalan emberhez” fordulatot (13. és 160. lap), aminek nincs nyoma a latin szövegben. Nem is beszélve arról a következtetlenségről, hogy első előfordulásakor a frg. IX., míg a töredékek között a 11a jelzést kapja.

A fordítás mindazonáltal jól követhető, olvasmányos stílusú. A magyarázatok a bevezetőt követő Jegyzetekre, valamint a fordítás után elhelyezett Jegyzetszótárra tagolódnak. Több körülményt megvilágítanak, számos szereplőre és eseményre kitérnek, de olykor talányokat is tartalmaznak. Még az értő olvasónak is el kell gondolkodnia azon, mi lehet az Aelius- és Fufius-féle törvény magyarázatánál (164. lap) említett „obnuntiatio”, mígnem rájön, hogy itt az *obnuntiatio* elírásával áll szemben. Nem is beszélve arról, hogy a római történelemben vagy jogban kevésbé járatos olvasó aligha érti meg a latin kifejezésből, miről is szólt a törvény. A kötetet bibliográfia zárja, amely jó eligazítást nyújt a Piso elleni beszédet taglaló régebbi és újabb szakirodalomról.

Mind a mai napig nem létezik Cicero fennmaradt műveinek teljes magyar fordítása. Az utóbbi években, évtizedekben a magyar klasszika-filológia sokat tett azért, hogy ezt az adósságot törlessze. Pap Levente munkája egy újabb mozaikot tett hozzá a közeljövőben remélhetőleg kialakuló teljes képhez. Az *In Pisonem*, amely jól illusztrálja az 50-es évek Rómájának felfokozott politikai hangulatát, immár magyarul is hozzáférhető a szélesebb közönség számára.

Takács Levente

Jegyzetek

- 1 M. Tullius Cicero: *A törvények*. Budapest, 2008.
- 2 M. Tullius Cicero: *A legfőbb jóról és rosszról I–II*. Fordította, a magyarázatokat és az utószót írta Szekeres Csilla. Debrecen, 2012.
- 3 Havas László – Kiss Sebestyén (szerk.): *Uralkodó és polgár antik tükröben I–II*. Debrecen, 2007.